MALTA TÜRK ŞEHİTLİĞİ

Dr. Mehmet TÜTÜNCÜ[1]

Şehitler Anıtı

Malta'daki Türk Şehitliğinin Yapım Kitabesi

Özet

Malta Türk Şehitliği Osmanlılar tarafından Türkiye dışında yapılan şehitliklerin ilklerinden olmasına rağmen Türkiye'de hakkında herhangi bir yayın yapılmamıştır.

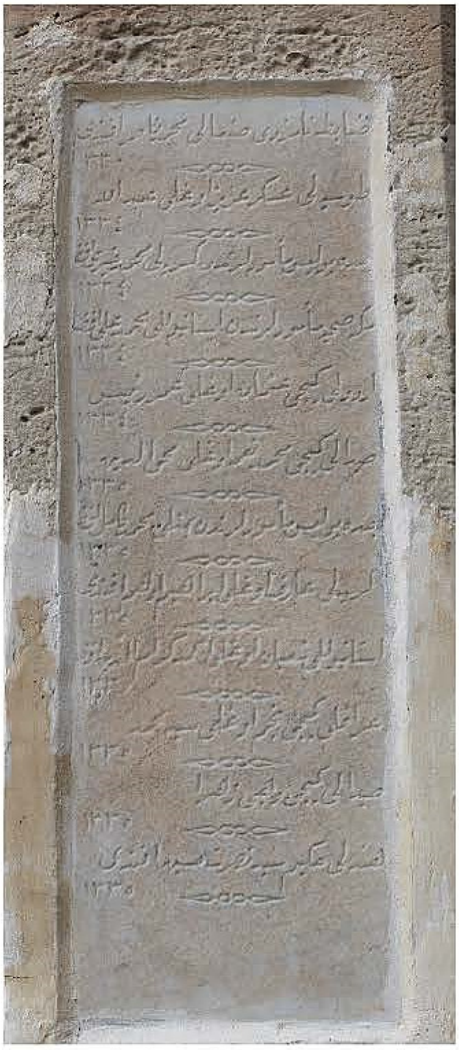
Bu çalışmada Malta'daki şehitliğin bir tanıtımı yapılacak; burada bulunan kitabeler ve abide, mezar taşlarındaki yazılar çözümlenecektir. Buradaki verilerden hareket ederek Malta'da Birinci Dünya Savaşı'nda şehit olanların kimlik bilgileri ve geldikleri memleketleri açıklanarak esirlerin nitelik ve nicelikleri incelenecektir. Bu bilgiler bize Birinci Dünya Savaşı'na katılan Osmanlı askerleri ve geldikleri bölgeler hakkında ilginç ipuçları verecektir. Bildirimizin sonunda İngilizce kitabelerin tercümeleri ve ayrıntılıları da verilecektir.

1. Giriş

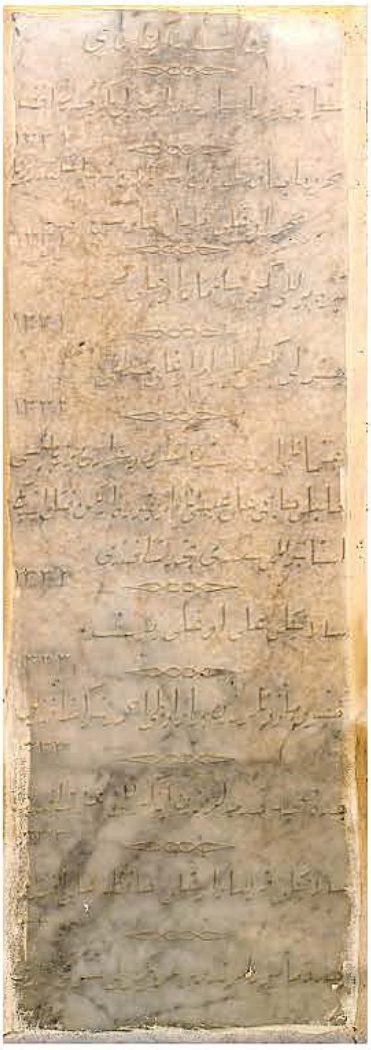
Şehitlik 1874 yılında Osmanlı Padişahı Sultan Abdülaziz tarafından; 1565 yılındaki Malta Kuşatması'nda şehit düşen askerlerin anısına Mimar E. U. Galizia'ya inşa ettirilmiştir.

Daha sonra 1. Dünya Savaşı'nda İngilizler tarafından Çanakkale Savaşlarında ve başka cephelerde esir alınan Osmanlı askerleri Malta'ya götürülmüş ve buradaki kamplarda tutulmuşlardır. Bu esirlerden çeşitli sebeplerden ölenler burada defnedilmişlerdir. Şehitlik'teki ilk defin 23 Aralık 1915 tarihli ve Süvari Yüzbaşısı İzmirli Bekir Sıdkı Bey'e ait olup, son defin ise 1919 yılına aittir. Bu 5 sene zarfında 22 şehit defnedilmiş. Ayrıca Malta'da işlediği bir cinayet neticesi idam edilen Halepli Süvari Yüzbaşısı Hacı Ali İsa da şehitliği defnedilmiş ve şehitlik böylece 23 Osmanlı askerinin ebe-

1. drs. Mehmet Tütüncü, SOTA Research Centre for Turkish and Arabic World Haarlem – Hollanda

Vefat edenlerin listesi ikinci kitabe ***Ortadaki şehitlik yapım kitabesi***

dî istirahatgâhı olmuştur. Şehitlik, daha sonra İngilizler tarafından Malta'ya getirilen Teşkilatı Mahsusanın Komutanı Eşref Kuşçubaşı tarafından 1919–1920 yıllarında tamir ettirilmiş ve burada esir iken şehit düşenlerin anısına şehitlik abidesi yaptırılmıştır. Şehitler Abidesi'nde bulunan uzunca bir vazıda burada defnedilen 22 Osmanlı askerinin isimleri, rütbeleri veya meslekleri ve memleketleri yazılmıştır.

بو مزارلق هجرتاك ۱۲۹۰ يلنده عثمانليل رك پادشاهى سلطان

عبدالعزيز خان زمان سلطانتنده انشا ايدلمشدر

Osmanlı donanmasının 1565'te gerçekleştirdiği aylar süren kuşatma, Osmanlı donanmasının yenilgisiyle sonlanmıştı. Malta Kuşatması'ndan şehit düşen askerler ve daha sonra şehit olan esirler ile kölelerden ölenler için şehir merkezinde bulunan mezarlık kullanılmıştı. Fakat bu mezarlığın şehir içinde kalması sebebiyle taşınmasına karar verilmiştir.

1867 yılında Avrupa ziyaretinde Malta'ya uğrayan Sultan Abdülaziz buradaki Türk Şehitliği'nin perişan hâlini görürerek buradaki Osmanlı Konsolosu Naum Duhani'ye şehitliğin taşınarak daha güzel bir şehitlik yapılması emrini verdi. Şehitlik'in tasarımını ve yapımını üstlenen Mimar Emtarihli anule Luigi Galizia'ya (1830-1906) aynı zamanda bir Mecidiye Nişanı verildi. 11 Haziran 1873 tarihli bir noter kaydına göre Naum Duhani Efendi ve Malta hükûmeti tarafından yapılan bir antlasma ise "Xatt al Owabar" adlı bölgede bulunan eski mezarlığı Malta hükûmeti devralarak karşılığında "Ta Sammat" bölgesinde başka bir toıprak parçasını Türk hükûmetine devreder. 6 ay içinde eski mezarlıktaki cesetlerin yeni mezarlığa taşınmasına karar verilir. Buradaki mezar taşlarından önemli bir kısmı yeni mezarlığa taşınır. Fakat bir tanesi de Malta Müzesi'ne verilir. Yeni şehitliğin yapılması 6 aylık bir sürede tamamlanmıştır. Galizia tarafından tamamlanan Şehitlik 1874 yılında açıldı. Ve Maltanın başka yerlerinde gömülü olan Osmanlı vatandaşlarının cesetleri buraya taşınarak defnedildiler. Mimar Galizia'nın Şehitlik'i, Batılı oryantalist

tipinde, biraz Endülüs biraz İran ve Hint Müslümanlığı karışımı karma bir stilde yapılmıştır.

Şehitlik simetrik olarak tasarlanmış; eni 46, boyu 80 m boyutlarında bir parselden oluşuyor. Şehitliğin dört tarafı kale gibi yüksek duvarlarla çevrilmiş ve köşe başlarında yüksek minareler ve her 10 metreye bir de alçak boyutta minarelerle donatılmış, buralardaki süslemeler ve minareler hareketli bir tarz ortaya çıkartmıştır.

Malta Şehitliğindeki Ülgünlü Edhem Kapdan'ın Mezarı

Gösterişli bir kubbe ve 4 minareden oluşan giriş kapısının dışına bir tuğra konarak Osmanlı sultanının emriyle yapıldığı vurgulanmak istenmiştir. Tuğrada 1290 yılında yapıldığı da ayrıca belirtilmiştir

Kapıdan geçtikten sonra tam ortada bir yol bulunmaktadır. Yolun sağına ve soluna mezarlar yapılmıştır. Binanın öbür ucunda bir mescit ile gasilhane yaptırılmış ve buraya bir de musalla taşı konmuştur. Uzun yıllar (1970 yılına kadar) buradaki mescit Malta'daki tek Müslüman ibadethanesi olarak kalmıştır. 1874 yılından Birinci Dünya Savaşı'na kadar Şehitlik ve etrafında fazla bir defin olmamış, fakat Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla savaş sırasında esir olarak adaya gönderilen Türk askerlerinden şehit düşenler defnedilmeye başlanmıştır. Burada esir düşen Komutan Kuşçubaşı Eşref Bey tarafından 1919-1920 yıllarında tamir ettirilmiş ve "Şehitlik Abidesi" yaptırılmıştır.

Şehitlik'te 1. Dünya Savaşı esnasında defnedilenlerin listesi ve geldikleri yerleri belirten kitabedeki bilgilerden anlaşıldığına göre Malta'daki şehitlerin genel olarak Arap vilayetlerinden gelenlerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Geldikleri Yerlere Göre Şehit Sayıları:

Cidde memurlarından (4)
Mekke sıhhıye memuru (1)
Arapkirli 1
Giridli 1
Hindli 1
İnegöllü 1
İraklı 1
İskenderunlu 1
Istanbullu (4)
İzmirli 1
Ordulu 1
Pravadili 1
Sanalı 1
Saydalı 2
Selanikli 2
Tirebolulu 1
Tosyalı 1
Yemenli 1
x-ş-rli 1

Yıllara Göre Yapılan Definler:

1331 (1915) 3
1332 (1916) 2
1333 (1917) 3
1334 (1918) 7
1335 (1919) 7

Şehitlik'te bulunan mezar taşları ve kitabeler belge değeri taşıdığından aşağıda bunların metinlerini hem eski harflerle hem de Latin harfleri ile okunuşunu vereceğiz.

2. Yapım Kitabesi

Bu Mezarlık hicretin 1290 yılında Osmanlıların padişahı Sultan Abdülaziz Han zamanı saltanatında inşa edilmiştir.

Tamir Kitabesi / Restoration Inscription

Sol taraftaki köşedeki kitabe
Eşref Bey tarafından
mescidin tamiri 1335

اشرف بك ترفندن

مسجدك تعميري ١٣٣٥

Alors que le soleil sera courbé
Et les étoiles tomberont
Des tombeaux scellés par la mort
Seront boulversés
Et de ce lit de poussiére
Éveillés du sommeil
Sortiront rayonnants les enfants de la foi et de la priére
***
Dieu n'est-il pas assez puissant
Pour la revivre les morts
***
Érigé en l'année de l'hegire 1290
Sous le règne de sa majeste impériale
ABDUL-AZIZ KHAN
Empereur des Ottomans
Noaum Duhany Effendy
Son consul général à Malte
E. L. Galizia architecte
Tekvir suresi ayetler 1, 2 ve 4
Güneş katlanıp dürüldüğünde
Yıldızlar döküldüğünde
Ölülerin kapalı mezarları
ortaya saçıldığında
ve toz duman ortasında
uykudan uyandıklarında
İnancın ve duaların parlak çocukları ayağa kalkacak
Allah ölüleri diriltmeye
kadir değil mi?
Hicretin 1290 yılında Osmanlıların Sultan ABDÜLAZİZ HAN
Saltanatı zamanında yapılmışdır.
Malta Başkonsolosu
Naoum Duhany Efendi
E. L. Galizi Mimar

4. Malta Şehitlik Abidesi

Şehitlik Abidesinin alt tarafı sekiz köşeli ve üst tarafı ise silindirik olarak tasarlanmıştır. Ayrıca defne dallarını temsilen yapılmış bir taç ve bunun ortasında bir ay yıldız da yapılmıştır. Abidenin sekiz köşeli kısmının üç cephesinde kitabeler yazılmıştır. Kitabelerden sağda ve solda olanına burada şehit olarak defnedilenlerin isim listesi ve öldükleri yıllar yazılmıştır. Ortadaki kitabede ise Şehitlik'in yapılma amacı ve yaptıran kişi hakkında bilgiler yazılmıştır.

Vefat Edenlerin Listesi Ikinci Kitabe:

Süvari yüzbaşılarından İzmirli Bekir Sıdkı Efendi 1331

Mecruhan Çanakkale'den esir gelen Şehid İskenderunlu Mehmed oğlu Halil Çavuş 1331

Tirebolulu Gemici Süleyman oğlu Mehmed 1331

Hşrli Gemici Bayram oğlu Mustafa 1332

Osmanlı ordusundan matrud Süvari Yüzbaşısı Halepli Hacı Ali İsa'nın uykuda iken katlettiği İstanbullu Sadi Necdet Efendi 1332

Selanikli Ali oğlu Yusuf 1333

Hukuk mezunlarından Pravadili Ahmed Şevket Efendi 1333

Cidde sihhiye hademelerinden İnegöllü İzzet Efendi 1333

Selanikli Ferhad oğlu Hafız Ali Efendi 1334

Cidde memurlarından Arapkirli Şevki Efendi 1334

Zabit namzedi Sanalı Mehmed Nasir Efendi 1334

Tosyalı asker Aziz oğlu Abdullah 1334

Cidde polis memurlarından Kesriyeli Mehmed Hayri Efendi 1334

Mekke sıhhiye memurlarından İstanbullu Mehmed Ali Efendi 1334

Ordulu Gemici Osman oğlu Ömer reis 1334

Saydalı Gemici Ömer oğlu Muhyiddin 1335

Cidde polis memurlarından Yemenli Mehmed Kamil Efendi 1335

Giridli Arif oğlu İbrahim Edhem Efendi 1335

İstanbullu Şaban Ahmed Kirameddin Efendi 1335

Iraklı Gemici Necm oğlu Seyyid Mehmed 1335

Saydalı Gemici Vehbi Zehra 1335

Hindli Hekim Seyyid Nusret Hüseyin Efendi 1335

Ey ziyaretçiler
Bu âbide Harb-i Umumi Malta'da
Esir iken vefat edenlerin hatıralarını ihya için mücahidin
Komandanı Eşref Bey tarafından
Teberru'an yaptırılmıştır.
Ruhlarını şad ediniz
Fatiha 1335

Ortadaki Kitabe

Büyük abidenin hemen yanında başka bir abide daha yapılmıştır. Bu ikinci abide daha küçüktür. Dört köşe bir kaide üzerinde yine dört köşe fakat yukarı doğru daralan bir sütun olarak tasarlanmış bu ikinci abide de yine ay yıldızla süslenmiştir. Bu abidenin alt tarafında bir mezar taşı konmuştur. Bu mezar taşı ilk abidedeki listede ilk ismi yazılan ve muhtemelen Malta'da ilk şehit olan Bekir Sıdkı hakkında bilgiler yazılmıştır. Buradan öğrendiğimize göre İzmirli Bekir Sıdkı Yemen'de görevde iken İstanbul'a dönüşünde İskenderiye'de İngilizler tarafından tutuklanıp Malta'ya getirilmiş ve burada Kotonira Hastanesinde vefat ederek buraya defnedilmiştir. Bekir Sıdkı Bey'in vefat tarihi 10 Kânunuevvel 1331 tarihi 23 Aralık 1915 tarihine denk geliyor ki bu da 1. Dünya Savaşı'nın başlarında Malta'da ilk şehit düşen kişi olmasını işaret ediyor. Eşref Bey tarafından yapılan Şehitlik Anıtı'ndaki isimler sıralamasındaki ilk isim Bekir Sıdkı Bey'in ismidir. Bekir Sıdkı Bey için ayrı bir mezar

Şehitliğin düzenlenmiş hali

taşı yapılmıştır. Fakat bu definden sonra diğer defnedilenlere ayrı mezar taşları yapılmamış, sadece isimleri abideye yazılarak yetinilmiştir.

Hüve'l-Hallakü'l-Baki
Süvari yüzbaşılarından iken Yemen'de piyadeye naklen
Dar-ı Sa'adet'e esna-yı avdetinde İskenderiyye'den
bi't-tevkif esir-i harb sıfatıyle Malta'ya sevk edilip
Hulûl-i ecel-i mev'udile Kotonira Hastahanesinde
İrtihâl-i dâr-ı na'im eden
İzmirli Bekir Sıdkı
Efendi'nin ruhuna Fatiha
10 Kânunuevvel sene 331 yevmi Penç-şenbe

Malta Arkeoloji Müzesi'nin deposunda bulunmaktadır. Boyutları 61x23x10 cm. Daha önce Vincezo Grassi tarafından yayınlammıştır. Metni ve fotoğrafını onun makalesinden buraya naklediyoruz

Halim dilerim kabrini / Pür-nur eyleye Rabbü'l-kerim / Polak Mustafa Zevcesi / Merhume Fatma Hanım'ın / ruhuna Fatiha / sene 1232

21 Zuilhicce (1 Kasım 1817)

Malta Türk Şehitliği'nde Bulunan Eski Mezar Taşı Kitabeleri:

Şehitlikte Ülgünlü 4 şahsın mezar taşı bulunmaktadır. Bu mezar taşları eski mezarlıktan buraya nakledilmiş ol-

	Miladi	Hicri	Rumi
Gün	23	15	10
Ay	Aralık	Safer	Kanunuevvel
Yıl	1915	1334	1331
Gün Adı		Perşembe	

Şehitlikteki Diğer Mezar Taşları

Malta'da bulunan en eski Osmanlı kitabesi Polak Mustafa Hanım'ın zevcesi Fatma Hanım'a aittir. Kitabe malıdır. Şehitlik'te 1236 yılına ait Mehmed Hoca, 1252 tarhli Ülgünlü İbrahim bin Muhammed, 1266 tarihli Ülgünlü Muhammed bin Edhem Kapudan, 1267 tarihli nereli olduğu bilinmeyen Derviş İbrahim ve 1314 ta-

rihli Ülgünlü Kapudan Ali ibn Mehmed Canbaz ait kitabeler Şehitlik'te 1. Dünya Savaşı öncesinde Malta'da yaşayan Osmanlı vatandaşlarının birer hatırası olarak kalmıştır.

Elhac Mehmed Hoca ruhuna el-fatiha sene 1236 fi şehri zilkade (1820 Ağustos ayı)

الحاج محمد حوجه

روحيجون

الفاتحه

سنه ١٢٣٦

فى ش زاالقده

El-merhum Ülgünlü İbrahim ibn Muhammed ruhuna el-fatiha sene 12 52

اولكونلى

ابراهيم

ابن محمد

روحنه

الفاتحه

سنة ١٢٥٢

Hüve'l-baki hallakü'l-baki
El-merhum el-mağfur Ülgünlü Muhammed bin Edhem Kapudan ruhuna Fatiha sene 1266

هو

لخلاقالباقى

المرحوم المغفور

اولكونلى محمد

بن الحاج ادهم

قومينا روحنه

الفاتحه سنة ١٢٦٦

Derviş İbrahim ruhuna Fatiha 1267

دروش

ابراهيم

روحنه الفاتخه ١٢٦٧

Ülgünlü Kapudan Ali ibn Mehmed Canbaz sene 1314

اولكونلى قبودان

على ابن محمد جانباز

سنة ١٣١٤

Şehitlikte 1919 sonrası defin yapılmış, bu definler Malta'da ölen İngiliz, Fransız ve İngiliz sömürgelerden gelen Müslüman asker ve sivil kişilerdir. Burada 1918 yılı ile 1987 yılı arasında defnedilen kişilerin isimleri meslekleri ve geldikleri ülkeler aşağıda Malta otoritelerinden aldığımız listede belirtilmiştir. Bu mezarların bazıları hâlâ duruyorsa da birçoğunun yeri belirsizdir.

Kaynakça

Vincenza Grassi, **The Turkish Cemetery at Mrsa on malta island Historicla Background, topography and tombstones,** Studi Maghrebini Nuova Seria Volume: II., Napoli, 2004 pp. 177-201.

Arne A. Ambros, **Selected Inscriptions from The Islamic Cemetery at Marsa, Malta,** WZMK 7-17.

Un'Iscriziione Turca del 1817 a Malta, Oriento Modernoi, Nuova Serie Anno 6 (67) nr. 4/6 (aprile Giugni 1987) pp. 99-100.

Malta Türk Şehitliği'nin içerisinden kapısının görünüşü